

Hermanov prijevod astrološke rasprave Sahl ibn Bišra

Boršić, Luka; Skuhala Karasman, Ivana

Source / Izvornik: **Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu, 2016, 7, 1 - 13**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:183032>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

UDK (091) (497.5) „11“
Herman Dalmatinac
Izvorni znanstveni rad
Primljen 15. 10. 2015.
Prihvaćen 6. 6. 2016.

LUKA BORŠIĆ, IVANA SKUHALA KARASMAN

Institut za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54, Zagreb
luka@ifzg.hr
ivana@ifzg.hr

HERMANOV PRIJEVOD ASTROLOŠKE RASPRAVE SAHL IBN BIŠRA

Herman Dalmatin, hrvatski filozof i prevoditelj s arapskoga na latinski jezik, živio je u 12. stoljeću. Na latinski je jezik preveo djela istaknutih islamskih filozofa i znanstvenika Sahl ibn Bišra te Abu Mašara. Svojim prevodilačkim radom pridonio je upoznavanju Zapada s islamskom znanošću i kulturom, posebice astrologijom, koja se do tada na Zapadu još uvijek temeljila na kasnorimskim izvorima. U ovom se članku bavimo Hermanovim prijevodom astrološke rasprave Sahl ibn Bišra, koja je u njegovu prijevodu poznata kao *Fatidica* (*Proročica*), a koju je preveo 1138. godine. Dva su razloga zašto smo se odlučili posvetiti upravo ovom prijevodu. Prvi je taj što je riječ o prvom poznatom Hermanovu prijevodu i spisu sačuvanom pod njegovim imenom. Drugi razlog leži u astrološkoj tematici rasprave zahvaljujući kojoj će se Zapad upoznati s astrologijom, koja se koristi kompleksnim matematičkim proračunima, što će rezultirati drugačijim shvaćanjem astrologije i položaja matematike na Zapadu. Moguć je utjecaj ove rasprave na jedino Hermanovo izvorno djelo, *De essentiis* (*O bitima*), koje je napisao 1143. godine. Na kraju donosimo prijevod početka *Proročice*, što je ujedno prvi, iako samo djelomični, prijevod ove rasprave na hrvatski jezik.

Ključne riječi: Herman Dalmatin, Sahl ibn Bišr, *Fatidica*, astrologija, prevođenje

UVOD

Herman Dalmatin (lat. *Hermanus, Hermannus Dalmata* ili *Sclavus, Secundus, de Carinthia, Theutonicus*), najraniji je poznati hrvatski filozof.¹ Živio je u 12. stoljeću i među prvima je počeo prevoditi djela s arapskoga na latinski jezik. Tako je preveo djela islamskih filozofa i znanstvenika Sahl ibn Bišra i Abu Mašara te djela vezana uz život i učenja proroka Muhameda. Također je, zajedno s Robertom iz Kettona (oko 1110 – oko 1160), prevodio *Kur'an*. Autor je i više kompilacija (*Liber imbrium, De indagazione cordis/De occultis*). Napisao je jedno izvorno djelo, *De essentiis (O bitima)*. Herman Dalmatin primjer je mislioca koji je svojim radom, prije svega prevodilačkim, pridonio povezivanju Zapada i islamske civilizacije.²

Ovaj smo članak posvetili astrološkoj raspravi koja je poznata u Hermanovu prijevodu pod naslovom *Fatidica (Proročica)*, astronoma, matematičara i astrologa Sahl ibn Bišra (oko 786–? 845), kojega je ime katkad latinizirano kao *Zael* ili *Zahel*.³ Herman je taj prijevod završio 1138. godine.⁴ Odlučili smo obraditi upravo ovaj Hermanov prijevod iz dva razloga. Prvi je razlog taj da se radi se o prvom poznatom Hermanovu prijevodu i prvom spisu sačuvanom pod Hermanovim imenom uopće. Drugi je taj da je sama tematika rasprave vrlo relevantna za razvoj znanstvene misli na Zapadu. Naime, nakon kontakata s islamskom kulturom i znanošću, čemu je znatno pridonio i Herman Dalmatin svojim prijevodima, Zapad se upoznaje s astrologijom, koja se koristi kompleksnim matematičkim proračunima, što do tada nije bio slučaj i što će rezultirati

¹ Herman je, po vlastitu svjedočanstvu, rođen u središnjoj Istri. Detaljnije o njegovu podrijetlu vidi u: Šanjek (2009: 8–10).

² U članku koristimo termin islamska filozofija, civilizacija itd. iz razloga koji navodi Corbin (1987: 5): „Najprije, govorimo o ‘islamskoj filozofiji’, a ne o ‘arapskoj filozofiji’, kako je bio običaj dugo vremena, počev od srednjeg vijeka. Svakako, islamski prorok bijaše arabijski Arap; književni arapski jezik je jezik kur’anske Objave, obredni jezik molitve, jezik i pojmovno sredstvo kojim su se Arapi i oni koji nisu Arapi služili za stvaranje jedne od najbogatijih književnosti svijeta – one u kojoj se izražava islamska kultura. Pa ipak, smisao etničkih oznaka mijenja se tokom vremena. Danas se izraz ‘arapski’ veže, u običnoj kao i u službenoj upotrebi, uz tačno određen etnički, nacionalni i politički koncept, koji se ne podudara ni sa religijskim konceptom, ‘islam’ niti sa granicama njegova prostora. Arapski ili arabizirani narodi tek su manji dio cjeline islamskog svijeta. Svjetski karakter religijskog koncepta ‘islam’ ne može se ni prenijeti, a ni ograničiti, na okvire jednog etničkog ili nacionalnog svjetovnog koncepta.“

³ Na arapskom Herman daje naslov kao *Atahuuil alalem* ili *Kitāb taḥāwīl sinī al-‘ālam*, „the book of the revolution of the universe“, Burnet (1978: 115).

⁴ U nekim rukopisima tekst završava točnim navođenjem nadnevka završetka prijevoda: „*Explicit fedidica [sic] Zael Banbinxeir Caldei. translatio Hermani 6i astronomie libri. Anno domini 1138, 3o kal. octobris translatus est.*“ Navod prema Burnett (1978: 117).

drugačijim shvaćanjem ne samo astrologije na Zapadu, već uopće položaja matematike unutar korpusa znanosti. Prije toga, sve do 12. stoljeća, astrologija na Zapadu temeljila se na kasnorimskim izvorima, posebice na djelu *Mathesis Firmika Materna*, koje je nastalo između 334. i 337. godine. U 12. stoljeću astrologija postaje akademska disciplina koja se najprije počela poučavati na sveučilištu u Padovi, a zatim i na ostalim europskim sveučilištima. Takav status astrologija će zadržati sve do početka novovjekovlja, kad se na nju prestaje gledati kao na znanstvenu disciplinu. Iako je navedeno djelo Sahl ibn Bišra već bilo poznato na Zapadu zahvaljujući djelomičnom prijevodu Juana iz Seville, koji je djelovao unutar znamenite Toledske prevoditeljske škole,⁵ Herman je ipak odlučio prevesti dotad neprevedeni dio ovog djela, što pokazuje njegov interes za astronomsku i astrološku problematiku, što je vidljivo i u jedinom njegovom izvornom djelu, *De esentiis*.

U članku, osim životopisa Hermana Dalmatina, sadržaja rasprave *Proročica* i filoloških komentara, donosimo latinski tekst s početka rasprave i njegov prijevod, koji je ujedno prvi, iako samo djelomični, prijevod ovog djela na hrvatski jezik.

ŽIVOT I DJELO HERMANA DALMATINA

Hrvatski srednjovjekovni filozof i prevoditelj s arapskog na latinski jezik Herman Dalmatin rođen je u središnjoj Istri. Nije poznata točna godina njegova rođenja. Pretpostavlja se da je najranije obrazovanje primio u nekom od benediktinskih samostana na zapadnoj obali Istre ili u benediktinskom samostanu sv. Petra i Pavla u Šumi. Školovanje je započeo 1130. godine u katedralnoj školi u Chartresu, u Francuskoj, gdje mu je predavao znameniti Thierry iz Chartresa (oko 1100–oko 1150), a završio ga je u Parizu 1135. godine. Zatim je s prijateljem, engleskim teologom, astrologom i prevoditeljem Robertom iz Kettona, otišao na putovanje po Istoku. Od godine 1138. s njim je boravio u Španjolskoj, gdje se bavio prevođenjem tekstova s arapskog na latinski jezik. Iste je godine preveo astrološku raspravu pod latinskim naslovom *Fatidica (Proročica)*. Djelo *Liber imbrium (Knjiga o kišama)*, kompilacija raznih dijelova iz latinskih i arapskih rasprava, nastalo je oko 1140. godine. Nakon 1140. godine napisao je svoju drugu kompilaciju, *De indagatione cordis (O ispitivanju srca)*, poznatu i pod naslovom *De occultis (O skrivitim stvarima)*.⁶ Abu Mašarov (787–886) spis, koji je naslovio *Introductorium in astronomiam (Uvod u astronomiju)*, preveo

⁵ Radilo se o prijevodu prvih pet knjiga. Više o Juanu iz Seville vidi u: Burnett (2002: 59–78).

⁶ Djelo je djelomično prevedeno na hrvatski jezik, v. Dalmatin (2009).

je 1140. godine. Vrlo vjerojatno je preradio i prijevode engleskog filozofa i matematičara Adelarda iz Batha (oko 1090– nakon 1160). Radi se o prijevodu Euklidovih *Elemenata* te djela *Astronomske tablice* perzijskog astronoma, matematičara i geografa Al-Kwārizmija (780–850). Francuski teolog Petrus Venerabilis (oko 1092–1156) 1142. je godine Hermanu Dalmatinu i Robertu iz Kettona dao na prevođenje *Kur'an* te sastavljanje tekstova o islamu. S njime odlaze na put po Španjolskoj. Iste godine Herman je preveo *De generatione Mahumet (O Muhamedovu rođenju)* i *Doctrina Mahumet (Muhamedov nauk)*. Herman je, prema nekim pretpostavkama, u Leónu, gradu u sjeverozapadnoj Španjolskoj, otvorio i svoju školu. Iz Leóna se preselio u Toulouse, a zatim je zbog posla živio u Béziersu. Svoje jedino potpuno izvorno djelo, *De essentiis (O bitima)*⁷, napisao je 1143. godine u Béziersu, a iste je godine preveo Ptolemejevu *Planispheru*. Pretpostavlja se da je i autor djela o astrolabu *De compositione et de usu astrolabii (O konstrukciji i uporabi astrolaba)*. Nakon 1143. godine ne postoje sigurni podaci o njegovom životu.⁸

O SADRŽAJU RASPRAVE PROROČICA

Fatidica ili *Proročica*, nazvana također i *Prognostica (Pronostica)*, na samom se početku deklarira kao „šesta knjiga *Astronomije*“. Ta je kvalifikacija problematična. Naime, nije vjerojatno da se radi o šestoj Hermanovoj knjizi jer bi to pretpostavljalo postojanje nekih izgubljenih pet ranijih Hermanovih knjiga o kojima ništa ne znamo. Isto tako, nije nedvojbeno dokazano da se radi o šestoj ibn Bišrovoj knjizi. Vjerojatno se Herman, koji je poznavao rukopis Juana iz Seville, svojim prijevodom nadovezao na postojeći prijevod, koji je shvatio kao prvih pet knjiga. *Proročica* se sastoji od sljedećih poglavlja: „Gospodar godine“⁹ (s podnaslovima: „Gospodarenje Sunca“, „Venerino gospodarenje“, „Merkurovo gospodarenje“, „Mjesečevo gospodarenje“, „Jupiterovo gospodarenje“, „Marsovo gospodarenje“, „Saturnovo gospodarenje“), „Zdravlje i propast planeta“ (s podnaslovima: „Zdravlje i propast znakova“, „Bik“, „Blizanci“, „Rak“, „Lav“, „Djevica“, „Vaga“, „Škorpion“, „Strijelac“, „Jarac“, „Vodennjak“, „Ribe“), „Dio sreće“, „Četvrtine godine“, „Različito gibanje planeta“, „Prosudba o planetima prema atahuvil et elkiren“, „Časovi događaja“, „Duljina ratova“, „Prosudba prema konjunkciji planeta“, „*Astart* pet planeta“, „Prosudbe

⁷ Djelo je prevedeno na hrvatski jezik, v. Dalmatin (1990).

⁸ Više o životu i djelu Hermana Dalmatina vidi: Dadić (1995), Zenko (1997: 77–111), Burnett (2005), Šanjek (2009) i Kutleša (2013: 9–10). Usp. Institut za filozofiju (2016).

⁹ Ovaj podnaslov nije naveden u latinskom tekstu u izdanju Low-Beer (1979: 138) premda ga spominje u uvodnom tekstu kao „The lordship of the year“ (Low-Beer 1979: 41, bilj. 10). Prema tome smo preuzeli i taj podnaslov.

prema fiksnim planetima“, „Prosudbe prema kometima“, „O podijeli [nebeskog] kruga na dijelove planeta“, „Primjeri prosudba“, „Vjetrovi i kiše“, „Vremenske promjene u četvrtinama godine“, „Dvanaest dijelova“, „Vladavina Mjeseca po znakovima“, „Mjeseci“, „Dani“, „Vidljivi znakovi“, „Vjetrovi“, „Hrana“, „Mjeseci“, „Pomrčine“, „Vrijeme zla“, „Pomrčina kroz dvanaest kuća“, „Boje“. Cijela knjiga ima oko 25000 riječi, tj. oko 80 kartica teksta.

Kao što piše u samom spisu, cijela se *Fatidica* može podijeliti u tri glavna dijela: „Općenito tri su [dijela] koji sačinjavaju slijed cijele knjige. Prvo i najglavnije su različite promjene na Zemlji. Drugo su odvojene promjene u zraku. Treće i konačno je nužnost nejednakosti među ljudima.“¹⁰ Ta se podjela može iščitati također iz naslova poglavlja.

Iz naslova poglavlja postaje jasno zašto je ova rasprava poznata i pod imenom *Prognostica*; naime ova se knjiga bavi predviđanjem budućnosti, točnije općom astrologijom, u kojoj se koriste metode genetlialogije kako bi se objasnile promjene na razini većih skupina, poput gradova, naroda ili cijelih religija. Genetlialogija je astrološka metoda u kojoj se izrađuju horoskopi, osobni ili u ovom slučaju većih skupina, na temelju konstelacije nebeskih tijela u nekom početnom trenutku, što je za pojedinca rođenje, rijetko trenutak začeca, a za veće skupine trenutak nastanka te skupine. Sahl ibn Bišr, koji je bio pod utjecajem grčke astrologije, navodi uobičajenu podjelu planeta na *dobre* i *zle*. *Dobri* planeti su tako Sunce, Venera, Merkur, Jupiter i Mjesec, a *zli* Mars i Saturn. Svakom planetu, počevši od Sunca, koje odlučuje o događajima u sublunarnom području, u raspravi je dodijeljeno jedno poglavlje. Također je svaki zodijački znak obrađen zasebno. Naime, astrologija se za predviđanje koristi konstelacijama sedam planeta, znakovima zodijaka i njihovim odnosom prema Zemlji. Jedno cijelo poglavlje posvećeno je predviđanju na temelju kometa, što je problem o kojem će se intenzivno raspravljati u renesansi, a svoj doprinos ovoj temi dati će i jedan kasniji hrvatski filozof – Andrija Dudić (1533–1589).¹¹

Sahl ibn Bišr svakako je utjecao na Hermanovo poimanje astrologije.¹² No prijeporno je pitanje zašto se Herman, nakon rada na *Proročici*, poduhvatio prevođenja Abu Mašarova djela *Introductorium in astronomiam*, djela slične tematike. Prema Burnettovu mišljenju, Herman se prvo susreo s ibn Bišrovim

¹⁰ „*Tria sunt omnino quae totius libri seriem texunt: primum et maximum diversae terrarum alterationes. Secundum discretiae aurarum variationes. Tertium et ultimum inaequalitatis hominum necessitas.*“ (Low-Beer 1979: 41 i dalje, 230).

¹¹ Predviđanjem na temelju kometa Dudić se bavi u *Raspravici o značenju kometa (De comentarum significatione commentariolus)* iz 1579. godine. Dio latinskog teksta i prijevod Veljka Gortana i Daniela Načas Hrastea vidi u: Banić-Pajnić, Girardi Karšulin, Josipović (1995: 210–241).

¹² Više o Hermanovu shvaćanju astrologije v. u: Skuhala Karasman (2013: 127–156).

tekstom, a tek kasnije s Abu Mašarim u kojem je „pronašao mnogo sofisticiraniju i uzbudljiviju teoriju astrologije“ (Burnett 1978: 117). Ostaje otvoreno pitanje je li najzrelije i najvažnije Hermanovo djelo, *De essentiis*, više pod utjecajem jednog ili drugog, ili ih pak Herman nije doživljavao kao konkurentne teorije. U svakom slučaju, već u *Proročici* pronalazimo Hermanovu usmjerenost prema onome što Ptolemej naziva općom astrologijom (Ptolemy 2001: 2, 1, 54), a koju obrađuje i koristi u svom djelu *O bitima* (Dalmatin 1990: II, 60, 7).

Početne stranice, koje donosimo u prijevodu niže, uvode temu *in medias res*, bez uvoda ili predgovora – radi se o općenitoj diskusiji kako odrediti gospodara godine među planetima i koji je njegov utjecaj na događanja na Zemlji.

O LATINSKOM TEKSTU RASPRAVE *PROROČICA*

Latinski tekst rasprave *Proročica* preuzet je iz neobjavljene disertacije Sheile Low-Beer, *Hermann of Carinthia: The Liber imbrium, the Fatidica and the De indagatione cordis*, koju je 1979. godine obranila na City University of New York. Low-Beer se pri sastavljanju teksta rasprave *Fatidica*, koji i mi donosimo u ovom članku, koristila četirima rukopisima:

- Cambridge Kk. iv. 7, f. 107r–121v (xv c.); to je ujedno i glavni izvor za koji se Low-Beer odlučila kao temeljni tekst;
- (Cambridge) Caius 110/179, p. 295–342 (xv c.);
- (Cambridge) Pembroke 227, p. 133–77(xiv ili xv c.);
- (Oxford) Digby 114, f. 176r–199v (xiv c.).

Rukopisi se „[...] supstancijalno podudaraju i općenito pokazuju manje, ali dosljedne varijacije. S obzirom na to da su sva četiri rukopisa trenutno u Engleskoj, možda oni tvore dio obitelji u rukopisnoj tradiciji“ (Low-Beer, Sheila 1979: 128).

Charles Burnett smatra kako je prvih nekoliko rečenica ove rasprave napisao sam Herman Dalmatin (Burnett 1978: 117).

Preslika teksta koji je uredila Low-Beer dostupan na mrežnim stranicama Instituta za filozofiju.¹³ Ovdje donosimo latinski tekst koji je uređen prema standardnom (klasičnom) pravopisu. Dvije leksičke promjene s obzirom na to izdanje navedene su u uglatim zagradama unutar teksta.

¹³ Institut za filozofiju (2016).

Što se Hermanova stila tiče, odmah na početku valja napomenuti da se njegovi astrološki termini djelomice podudaraju, a djelomice udaljuju od onih koje je je rabio Firmik Materno. Tako, primjerice, kao i Firmik Materno, Herman rabi glagol *applicare* u značenju „biti u aspektu“, *cardo* u značenju „kut (točke na zodijaku koja dijeli kvadrante)“, *locus* u značenju „kuća“ itd. Za razliku od Firmika Materna, Herman piše *terminus* umjesto *finis* za „termin“, *oriens* umjesto *horoscopus* za „ascendent“ itd. Nadalje, već se u ovom Hermanovu djelu mogu opaziti neke temeljne karakteristike njegova stila: zbijenost izraza i svojevrsna pompoznost u izboru riječi.¹⁴

Prijepis i prijevod¹⁵:

Fatidica

Incipit *atahuvilalalem*, id est *Prognostica* Zahel Ibenbixir, Hermani Secundi translatio, sextus *Astronomiae* [liber].

Secundus post conditorem orbis moderator, Sol; ut supernae ductum potentiae, ita omnium inferioris mundi accidentium principale gerit consilium.

Omnes et enim terrarum alternationes primum Solis motu, deinde ceterarum comitatu metimur.

Unde nec aliter diversae terrarum partes varias stellarum vires patiuntur, quae in diversis temporum successibus varii rerum eventus administrantur.

Proročica

Započinje *atahuvil alalem* (*Knjiga revolucije univerzuma*) ili *Predviđanje* Zahela ibn Bišra, u Hermanovu prijevodu, šesta [knjiga] *Astronomije*.

Drugi upravitelj poslije stvoritelja svijeta jest Sunce; ono donosi najvažnije odluke kako o upravljanju više sile tako i o događajima donjeg svijeta.

Naime, sve promjene na Zemlji prvo mjerimo kretanjem Sunca, a potom pratnjom ostalih [planeta Suncu].

Stoga različiti dijelovi Zemlje trpe različite planetarne sile, upravo kao što su različiti događaji potpomognuti različitim vremenskim sljedovima.

¹⁴ Burnett (1978: 117) dobro uočava sličnost početnih rečenica *Fatidice* i Ciceronova *Somnium Scipionis* 17: „*deinde subter mediam fere regionem Sol obtinet, dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret et compleat.*“

¹⁵ Prijevod je prvog (uvodnog) poglavlja *Proročice* na engleski u Low-Beer (1979: 138–141).

In speculandis igitur omnibus mundi per orbem accidentibus, primum anni dominus, omnis huius artificii dux, eligendus est. Cuius auspicia Solis munere sumuntur.

Diligenter et enim in primum Arietis punctum Solis introitu observato [corr. ex servato], in eadem hora oriens constituendum, et cardines circuli firmandi stellarumque loca per omnem circulum notanda. Similiter etiam, modus itineris et respectus earum perspicendus. Inter haec ergo, dominus anni is eligetur qui omnium orientis dignitatum plurimum sibi vendicat. Idemque firmissimus si ipse pariter in oriente fuerit; deinde, si in summo; post hoc in septimo. Ac deinde in quarto. Minus his [corr. ex hiis] si in undecimo. Deinde, si in nono. Post hoc, in quinto. Ad ultimum, in tertio. Si Luna fuerit et ipsa fortis sicut in undecimo.

Inter haec et enim cui plurimum testatur oriens, quique pro loco suo firmissimus proque domini sui respectu beatissimus et proxime *mussarit* is erit anni dominus et gentis dux certissimus. Nam si dominus orientis simul sit et dominus solaris hospitii sive lunaris, is erit dux gentis.

Dakle, u motrenju svih zemaljskih događaja na svijetu prvo valja odabrati gospodara godine, vođu cijele ove [astrološke] tvorevine. Svoju je proročku snagu dobio darom Sunca.

Naime, nakon što se pažljivo uočio Sunčev ulazak u prvu točku [stupanj] Ovna, u isti sat valja ustanoviti ascendent, utvrditi glavne točke na kružnici i zabilježiti mjesta planeta po cijelom krugu. Slično tomu valja zamijetiti način gibanja i njihovo djelovanje. Dakle, među tim [planetima] izabrat će se za gospodara godine onaj koji za sebe uzme ponajviše od svih dostojanstava ascendentia. Isti taj [izabrani gospodar godine] bit će najčvršći ako on jednako bude u ascendentu; zatim, ako bi bio na zenitu; potom u sedmoj [točki, kući]. I potom u četvrtoj [točki, kući]. Bit će manje čvrst od njih ako bi bio u jedanaestoj; zatim u devetoj. Poslije toga u petoj. Naposljetku u trećoj. A ako bi to bio Mjesec, onda bi bio snažan kao da je u jedanaestoj [točki, kući].

Među njima i uostalom na onog na kojega najviše utječe ascendent i koji je najčvršći glede svojega mjesta i najblaženiji s obzirom na utjecaj svog gospodara i najbliže *mussarit*, on će biti gospodar godine i najsigurniji vođa naroda. Naime, ako bi gospodar ascendentia ujedno bio i gospodar Sunčeva ili Mjesečeva savezništva, on će biti vođa naroda.

Nec minus, si idem orientis dominus confert consilium luminibus, aut firmum aliquod cum eis testimonium habeat, magisque die cum Sole, nocte cum Luna.

Quod si ipse Sol in oriente sit, sive Luna, et extra casum ac exitium vel depressionem suam, ipsemet optinebit ducatum. Nam si vel dominus principatus orientis sit vel in ipso principatus gradu oriente vel ante ipsum quinque gradibus, quantus est stellae terminus, ipse optinebit. Dominus enim trigoni, si ipse fuerit in oriente, optinebit tertiam partem testimonii. Dominus autem termini: quintam tantumdemque in summo. Siquidem in septimo atque in quarto, minus. Cum autem in undecimo aut nono sive quinto, omnino minus. Semper etiam in hac speculatione, primo testimonium, deinde fortitudo stellarum notatur.

Postquam igitur anni dominus hac ratione deprehensus fuerit intuendus erit quis applicet cum eo aut conferat ei, vel ipse cui, magisque domino suo. Cum quo si applicat, eique confert dominium anni ad illum transfert; firmiorque hic modus erit si luminum aliquo respicitur aut eorum domino.

A ništa manje ako taj gospodar ascendenta svjetlima [Sunca i Mjeseca] udijelio savjet ili bi se s njima pouzdano savjetovao i to danju više sa Suncem, a noću s Mjesecom.

Ako bi samo Sunce ili Mjesec bili u ascendentu i to izvan svoga zalaska i izlaska ili spuštanja, on će si sam priskrbiti vodstvo. Naime, ako bi gospodar ascendenta bio na prvom mjestu, ili na prvom mjestu u tom ascendentnom stupnju ili pet stupnjeva prije njega, koliki je termin planeta, sam će se održati. Gospodar trigona, ako bude sam bio u ascendentu, postići će trećinu utjecaja. A gospodar termina: [postići će] petinu [utjecaja], i to samo ukoliko je na zenitu. Ako je pak u sedmom [stupnju], kao i četvrtom, onda manje. A kad je u jedanaestom ili devetom ili petom, onda svakako manje. Uvijek naime u ovom promatranju prvo se bilježi utjecaj, a zatim snaga planeta.

Pošto se dakle gospodar godine odredi na ovaj način, morat će se pogledati tko je u njegovom aspektu ili tko mu se pridružuje, ili pak kome se on pridružuje, i to pogotovo kao svom gospodaru. Ako je u njegovom aspektu i pridružuje mu se, na njega prenosi gospodarenje godinom; i pouzdaniji će biti ovaj način [određivanja gospodara godine] ako bude potpomognut nekim od svjetlila ili njihovim gospodarom.

Quod si dominus praedicto modo repertus nec applicat nec donat consilium domino suo, ipseque firmus in suo consilio ipse solus optinebit.

Demum videndum erit, si oriens est firmum signum, *atahuvil* – id est revolutio – primae anni quartae super eminebit ceteris, magisque si pariter dominus sit in signo firmo.

Quod si oriens signum sit bicorporum, erit *atahuvil* tertiae vel duarum quartae ceteris firmiter, magisque domino anni in simili existente. Cum autem mobile fuerit signum oriens, erunt omnes anni quartae pares seu variables, magisque domino in simili suo. Quod si quartis anni signa eiusdem naturae orientur, omnes erunt firmiores.

Post hoc, intuendum quae stellae applicant cum domino anni et ipsi conferunt, quoniam pro stellarum dono respectuque acque modo eiusdem terrarum partes domini variantur. Nam si amicus fuerit respectus, prosperum illud et salubre. Si vero inimicus contraria. Quoniam si in sexta domo fuerit sive orientis dominus sive quilibet applicans, infirmitatibus illos afficiet. In octava vero, mortis metu terrebit. In duodecima quoque ad signi naturam morbos plagasque minatur. Nec minus Luna corrupta, dominique principatus orientis acque trigoni simulque termini infelices, signa sunt adversitatis et angustiarum

A ako na već spomenuti način otkriven gospodar niti je u aspektu niti predaje odluku svome gospodaru i sam će ustrajati čvrst u svojoj odluci.

Naposljetku valja vidjeti je li ascendent čvrsti znak, hoće li se *atahuvil*, tj. revolucija, prve četvrtine godine pojaviti iznad ostalih, a osobito je li istovremeno gospodar [godine] u fiksnom znaku.

Ako ascendent bude znak s dva tijela, bit će *atahuvil* treće ili jedne od preostale dvije četvrtine, čvršći od ostalih, osobito ako je gospodar godine u sličnome [znaku]. A kad ascendent bude pokretan znak, sve će četvrtine godine biti iste ili promjenjive, pogotovo ako je gospodar [godine] u sličnom znaku. A ako znakovi iste naravi nastaju u četvrtinama godine, svi će biti čvršći.

Poslije ovog valja pogledati koji su planeti u aspektu s gospodarom godine i koji mu se pridružuju, budući da se temeljem dara planeta i njihovim utjecajem i načinom, različite promjene događaju na različitim dijelovima Zemlje. Naime ako utjecaj bude prijateljski, bit će ovo probitačno i zdravo. Ako pak neprijateljski, onda suprotno. Naime, ako u šestoj kući bude ili gospodar ascendent ili tkogod u njegovu aspektu, njih [pripadne dijelove Zemlje] će oslabiti. U osmoj pak strašit će strahom od smrti. U dvanaestoj također prijete po naravi znaka bolestima i

suis terrarum partibus. Nam si infortunium fuerit pro Marte, acutos morbos, festinam cladem, mortemque repentinam minatur. Quod si pro Saturno sit, quartana frigore ventrisque dolore.

Deinde loca luminum intuenda: si ab oriente et *atahuvil* die fiat, Solque mundus dominusve eius oriens respiciat, eius signi gentibus valitudinis et fortitudinis est nuntium. Si vero nocte fiat *atahuvil*, Luna similiter posita, simile mandat iudicium. Et si dominus Solis et Lunae de loco firmo eos respicit acque recipit, pacis et iustitiae signum est. Quod si contra fuerit, contrarii sequitur iudicium.

Inter haec igitur, omnia diligentissime loca est respectus stellarum notandi; quoque modo benivole sive malivole anni dominum respiciant.

kugama. Ništa manje ako je pokvaren Mjesec a gospodari ascendentia i trigona imaju prvo mjesto te su nesretni isto kao [gospodari] termina, znakovi su nedaće i problema na njihovim [pripadajućim] dijelovima zemlje. Naime ako bi nesreća bila zbog Marsa, prijeti teškim bolestima, hitrom propasti i iznenadnom smrću. A ako bi bilo do Saturna, groznica četvrtog dana i bolest trbuha.

Zatim valja promatrati mjesta svjetlina: ako *atahuvil* nastaje od ascendentia i za dana, a Sunce je čisto ili ako njegov gospodar promatra ascendent, to je vjesnik zdravlja i snage narodima toga znaka. Ako pak *atahuvil* bude noću, Mjesec slično postavljen, sličan će sud slati. I ako gospodar Sunca i Mjeseca s čvrstog mjesta njih promatra i prima ih, to je znak mira i pravednosti. A ako bi bilo tomu suprotno, slijedit će osuda na propast.

Dakle, između njih, vrlo pažljivo valja zabilježiti sve kuće i utjecaj planeta; na taj način [valja zabilježiti] gledaju li na gospodara godine dobrohotno ili zlohotno.

LITERATURA

- Banić-Pajnić, Erna, Mihaela Girardi Karšulin, Marko Josipović. 1995. *Magnum miraculum – homo/Veliko čudo – čovjek*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Burnett, Charles. 1978. Arabic into Latin in Twelfth-Century Spain: the Works of Hermann of Carinthia. U: *Mittellateinisches Jahrbuch* 13: 100–34.
- Burnett, Charles. 2002. John of Seville and John of Spain: a mise au point. U: *Bulletin de philosophie médiévale* 44: 59–78.
- Burnett, Charles. 2005. Hermann of Carinthia. U: *Medieval Science, Technology, and Medicine: an Encyclopedia*. Thomas F. Glick, Steven John Livesey, Faith Wallis, ur. Oxford – New York: Routledge. 220–221.
- Dadić, Žarko. 1995. *Herman Dalmatin/Herman of Dalmatia*. Zagreb: Školska knjiga.
- Herman Dalmatin. 1990. *Rasprava o bitima*. prev. Antun Slavko Kalenić. Pula: Istra kroz stoljeća 55, Čakavski sabor.
- Herman Dalmatin. 2009. *Herman Dalmatin/Hermannus Dalmata (oko 1105/1110–posl. 1154)*, De indagazione cordis. O preispitivanju srca, prir. Alojz Ćubelić. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Institut za filozofiju. 2016. Herman Dalmatin. Digitalna baština <http://www.ifzg.hr/digitalnaBastina/digitalnaBastinaHermanusDalmata.htm>. (Pristupljeno 20. prosinca 2015. g.)
- Kutleša, Stipe. 2013. *Iz povijesti hrvatske filozofije i znanosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Low-Beer, Sheila. 1979. *Hermann of Carinthia: The Liber imbrium, the Fatidica and the De indagazione cordis*. New York: City University of New York.
- Ptolemy. 2001. *Tetrabiblos*, preveo Frank Egleston Robbins. Cambridge – London: Harvard University Press.
- Skuhala Karasman, Ivana. 2013. *U potrazi za znanjem o budućem. Predviđanje o srednjovjekovnoj i renesansnoj filozofiji – H. Dalmatin, F. Grisogono i J. Dubrovčanin*. Zagreb: Institut za filozofiju.
- Šanjek, Franjo. 2009. Herman Dalmatin. U: *Herman Dalmatin/Hermannus Dalmata (oko 1105/1110.–posl. 1154)*, De indagazione cordis. O preispitivanju srca, prir. Alojz Ćubelić. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. 7–25.
- Zenko, Franjo. 1997. Herman Dalmatin. U: *Starija hrvatska filozofija*. Franjo Zenko, ur. Zagreb: Školska knjiga. 77–115.

HERMAN'S TRANSLATION OF SAHL IBN BISHR'S ASTROLOGICAL TREATISE

Herman Dalmatin was a 12th-century Croatian philosopher and a translator from Arabic into Latin. His most important translations into Latin were those of the eminent Arabic philosophers and scientists Sahl ibn Bishr and Abu Mashar. Herman's translations contributed to bringing Arabic science and culture to the West, particularly astrology, whose knowledge in Western Europe at that time still relied on Late Roman sources. The paper deals with Herman's 1138 translation of a part of Sahl ibn Bishr's book that Herman called *Fatidica* (the Soothsayer). There are two reasons why this text was chosen. The first is that it is Herman's first translation and his first text overall. The second reason is that the subject matter makes this text one of the first to introduce astrology to the West and demonstrate the necessity of using complex mathematical calculations, with consequent changes in the Western perception of astrology. The influence of this text on Herman's only original work, *De essentiis* (1143), is likely. The paper ends with the translation of the first chapter of the *Fatidica*, which, though incomplete, is the first translation of this work into Croatian.

Keywords: Herman Dalmatin, Sahl ibn Bishr, *Fatidica*, astrology, translation